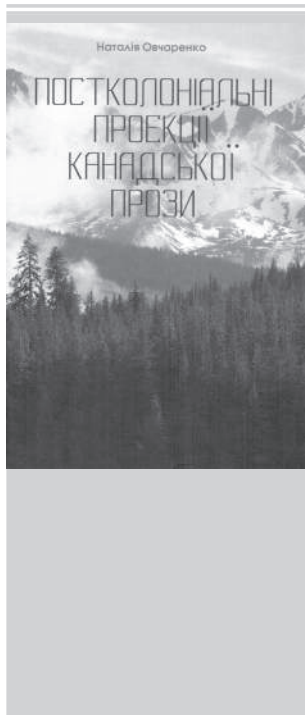

Рецензії

КАНАДСЬКА ЛІТЕРАТУРА: ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТА РОЗУМІННЯ

Овчаренко Н. Постколоніальні проєкції канадської прози: моногр. / Наталія Овчаренко. – Одеса: Фенікс, 2018. – 512 с.

Нова монографія знаного науковця, фахівця з канадської літератури Наталії Овчаренко – непересічне явище у вітчизняній науці. Це своєрідне письменство залишалося довгий час дещо на маргінесі світового літературознавства. Проте нині, з огляду на події, викликані процесом глобалізації культури, канадська література постає своєрідною платформою для вирішення багатьох актуальних питань, висвітлює та описує процеси, характерні не тільки для Канади, а й для світу загалом. У цієї держави свій шлях розвитку, який триває в постійному пошуку самоідентифікації, у боротьбі за особливе місце на перетині франко- та англійських культур різних континентів та епох. Праця Н. Овчаренко дає змогу на багатому літературному матеріалі зануритися у процеси, які відбуваються в канадському культурному просторі у XX – XXI століттях.

Канадська література, зазначає авторка в першій частині книжки, не мала європейського досвіду античності, Середньовіччя й Ренесансу. Тим цікавіше в цій праці простежити етапи формування саме канадського літературного “канону”. Згадка про постколоніалізм у назві монографії приховує прискіпливий аналіз витоків цього явища ще із часів заселення Канади європейськими поселенцями та їх перших літературних спроб, які свідчать про зародження власного національного варіанта літератури в Новому Світі.

Особливість викладу матеріалу в монографії полягає в тому, що, не зважаючи на чітку логіку взаємопов’язаних між собою розділів, кожна наступна частина книжки раз

у раз починається з дуже стислого нагадування про всі ці зв’язки. Тому читач ніколи не загубиться у великому фактографічному, аналітичному та історичному матеріалі. Праця складається з трьох частин, кожна з яких присвячена важливим, на думку авторки, аспектам, які властиві саме канадській літературі: альтернативна історія, транскультуралізм, постколоніалізм, мультикультуралізм, – усе це невід’ємні складники канадської літератури XX – XXI століття.

Перша частина книжки присвячена питанню альтернативної історії; вона структурно насичена історіографічним елементом (як і вся праця загалом). Головно тут ідеться про розвиток сприйняття історії на території Канади та відображення цього сприйняття в сюжетах

художніх творів. Звертаючись до поняття канадської ідентичності, Н. Овчаренко вибудовує літературну стратегію аналізу історичних сюжетів канадської прози. У монографії приділено особливу увагу питанню сприйняття майбутнього країни (Канади) крізь призму формування історичних моделей у романному дискурсі. Ідеться про важливість зв'язку минулого, теперішнього та майбутнього, про особливості вираження такого зв'язку на рівні літературного тексту. Досліджуючи цю тему, авторка докладно розглядає жанр дистопії та його місце й актуальність у канадському культурному дискурсі; аналізує кореляцію тубільної, біблійної та загальносвітової міфологій із творенням та пошуками власних витоків канадців як нації. Особливу увагу тут зосереджено на романах письменниці Маргарет Етвуд “Сповідь служниці”, “Пенелопіада”, “Рік потоку” та романі Тімоті Фіндлі “Небажані для подорожі”. Роман-дистопія “Сповідь служниці” творить варіант можливої історії людства. Тема, нині актуальна не тільки через те, що йдеться про альтернативну історію Сполучених Штатів (цю державу цікавлять ідеї її подальшого історичного розвитку), а й у зв'язку з поширенням релігійного фундаменталізму по всьому світу. Європейська екранізація цього твору 1990 року не набула такої вагомості, як його американська адаптація в серіалі 2017 року.

Другий (найбільший) розділ монографії “Квебек у Новому Світі: шлях до транскультуралізму” присвячений літературі Квебеку. У цій частині праці розлогий історичний екскурс про заселення Канади допомагає зрозуміти, як саме формуються стосунки всередині сучасної нації, стосунки між тубільним населенням і нащадками франко- та англомовних колоністів. Дослідниця з'ясовує, чи можна нині розглядати Канаду як постколоніальну державу. Авторка звертає увагу читача на зневажання англійцями прав франкофонів, що викликало боротьбу франкоканадців за свої права на політичному та соціально-культурному

рівнях. Унікальність французької мови Канади полягає в тому, що вона мала власний, відмінний від метрополії розвиток, і це позначилося на її словнику. У частині, присвяченій витокам квебекської літератури, авторка вказує на розвиток у канадському письменстві власних літературних шкіл та напрямів. Так звана квебекська “тиха революція” та перехід до постколоніалізму як новий етап збереження ідентичності франкоканадців утілювалися також у протистоянні літературознавчих шкіл на шпальтах журналів “Віль лібр”, “Ліберте”, “Парті Прі”.

Художні особливості літератури Квебеку, її “поліфонічну” проблематику дослідниця хронологічно описує в кількох напрямках. Так звані “роман про землю” та урбаністичні романи Патріса Лакомба, Ф. Жерене-Лажуа, К.-А. Гріньона, І. Теріо, Г. Руа, висвітлюють формування канадського суспільства на загальнолюдських засадах, у стосунках із природою, родиною, важливість релігії тощо. Кризу ідентичності та моралі розкрито у трилогії Андре Ланжевена (“Втеча від ночі”, “Курява над містом”, “Час людей”, романах Жана Іва Сусі “Бог-мисливець”, Рошара Карр’є “Немає країни без дідуся”. Трагізм жіночої долі в романі Анн Ебер “Камураска” (ідеться про трагічне кохання канадки Елізабет та американця) приховує кілька рівнів розуміння тексту: від суто психологічної драми (авторка використовує форму псевдовікторіанського роману) до рівня міфу та архетипів, які досі функціонують у суспільстві та впливають на долю людини, на чому наголошує дослідниця, звертаючись до міфу про Персефону, аналізуючи тему життя (виживання) і смерті як одну з одвічних бінарних конструкцій квебекського дискурсу зокрема та канадського загалом.

У 1980-і рр. вперше в письменстві Квебеку з'являється поняття літератури мігрантів, що приводить до актуалізації жанру “кочового” роману; виникають нові практики відображення особливих стосунків із постмодернізмом і постколоніалізмом; щойно згадані художні явища репрезентують утілення

постулатів світового інтелектуального пошуку в канадському культурному просторі. Важливість студій постколоніалізму, на думку авторки монографії, полягає в тому, що для канадського суспільства цей дискурс дає змогу подолати “межі колоніальної ієрархічності”, відновити пошук поєднання франко- та англомовного суспільства саме у Квебеку, де місто Монреаль виступає центром перетину різних культур та мов. Цей період знову актуалізує в літературі Квебеку пошук власного “я”, через відчуття внутрішнього та, іноді, вимушеного, зовнішнього екзилу, як-от у романі Жака Годбу “Американська історія”. Трилогія Сергіо Кокіса, політичного мігранта, порушує питання диктатури у формі фантазмагоричної візії стосунків диктатора Стресснера і його психоаналітика-астролога Драгона та проводить паралелі між Квебеком і Парагваєм, як країною, куди також вирушають мігранти з різною вдачею. Отже, схожі події можуть відбуватися в будь-якому мігрантському суспільстві. Суголосні ідеї породжені літературою Amerindians, тобто тубільним населенням Канади. Ці люди не покинули фізично власну територію, але опинилися у вимушеній еміграції з її психологічними проблемами, через зміну історичних обставин, як-от у романі індіанця Джозефа Бойдена “Крізь чорний смерековий ліс”, де розкрито також діалог поколінь.

Саме в Канаді Лінда Гатчен сформулювала відомий термін “історіографічний роман”. На прикладі роману Жака Пулена “Фольксваген блюз” Н. Овчаренко аналізує художню спробу нової інтерпретації історії, як класичний зразок змін, що відбувалися у свідомості квебекців у 80-ті роки ХХ століття. Питання *americanité* (американськості), порушується в багатьох романах саме квебекської літератури; воно щільно пов’язане з проблемами генераційної парадигми, висвітленої у третьому розділі монографії. Крізь сюжетну лінію згаданого твору – пошуки зниклого брата – постає картина суцільного

розчарування в американській мрії, подорож, яка перетворюється на пошуки власного “я”. Головні герої та події дають змогу дослідити концепти іншості, гендерної проблематики тощо. Модель історії в романі Дафни Марлатт “Історична Анна” має схожий мотив: гра у створення власної та міфічної історії життя, порівняння цього життя з власними предками, розчинення свого “я” в цій історії.

Транскультурний досвід у середині 1990-х років продовжив тему самотності душі у квебекській літературі. Роман “Чи я тебе не турбую?” А. Ебер, проаналізований у монографії, – це розповідь про життя молодого дівчини, викладена вже після її смерті. Головна героїня Дельфін знову і знову шукає себе, не пізнавши справжнього кохання, не витримавши тиску зовнішнього світу. Розповідь про її життя, побудована з наративних фрагментів та образів, відображає примарний кордон між тілесним і духовним.

Особливе місце посідає образ Сходу у квебекській літературі. Як знаковий приклад літератури мігрантів Н. Овчаренко розглядає роман Інг Шен “Ненажера”, у якому постає мотив ізоляції. Ізоляція спостерігається на фізичному та духовному рівнях; у героїв роману навіть немає імен, їх позначають лише літери. Фрейдистські мотиви, як-от Едіпів комплекс, посилення на Франсуа Рабле, особливі стосунки із часом та простором, даосизм, – весь цей “калейдоскоп” почуттів творить нову реальність канадської прози.

Проблеми освіти, місця й ролі гуманітарних дисциплін у шкільному та університетському процесах та їх “знецінення” на тлі технократичної еволюції теж дістають трактовку у франкомовній канадській літературі. Дослідниця звертає увагу на ці питання, які порушуються в романі Монік Ларю “Слава Кассіодора”. Тут два головних герої-антагоністи уособлюють саму авторку, символізують протистояння письменника і літературознавця. У цьому романі Н. Овчаренко особливо зосереджується на аспекті інтермедіальності, який почав

виявляти себе ще в 1980-ті рр., але набув розголосу та поширення з розвитком цифрових технологій. У творі йдеться про можливість відобразити деякі важливі аспекти життя, культури спрощеною, профанною “мовою” медіазасобів, що знецінює відповідні сторони людського існування.

Дослідниця приділяє особливу увагу концепту пам'яті та зв'язку поколінь у сюжетах канадських романів. Це пов'язано з тим, що апелювати до пам'яті віків, подібної до спадщини європейських народів, канадцям досить важко, отже, треба запропонувати власну модель минулого. Спираючись на теорію, розроблену Х. Ортегою-і-Гасетом, авторка монографії описує процес творення постколоніальної дійсності у свідомості канадців та відображення цього процесу в мистецтві, зокрема літературі. Роман Дугласа Коупленда “Покоління Х”, про генерацію 1980 – 1990-х рр. поєднує публіцистичний і художній первні, що зумовлює форму та зміст цього твору. Тут розглядається криза пост'юнацтва, мрій, надій як уособлення кризи не тільки окремої людини, а й цілої вікової спільноти. Прозаїк опрацьовує далі цю тему в романі “Раби Майкрософта”, де порушено питання реалізації професійних амбіцій, ціни за своєрідне безсмертя, яке здобувається лише завдяки праці на велику корпорацію. Роман Майкла Ондаатжі “Роз'єднані” також розкриває світогляд сучасних молодих канадців.

Знаковим у формуванні постколоніальної свідомості називає Н. Овчаренко роман Маргарет Лоуренс “Чарівники”, де переповідаються спогади письменниці Мораг Ганн: Мораг-п'ятирічної, з її уявним

світом, Мораг-сучасної, яка постійно втікає від реальності, Мораг-матері вісімнадцятирічної Пік, Мораг-дружини. Подібні пошуки витоків сім'ї, людських стосунків, осягнення власного життєвого шляху досліджуються в романах Керол Шілдс “Якщо”, Сюзан Жакоб “Червоний колір, мати та син”.

Третя частина монографії висвітлює генераційні взаємини в канадському суспільстві: це тема втраченого покоління ХХ – ХХІ століття та подальші перспективи історичного розвитку нації. Проблему адаптаційної травми розкрито крізь призму антивоєнної прози – романів Тімоті Фіндлі “Війни” та Джозефа Бойдена “Триденний шлях”, які змальовують абсурдність і жах війни. Цікаво, що література канадського фентезі також аналізує та прогнозує становлення майбутніх поколінь. Дослідниця зазначає, що в Канаді, на відміну від британського чи американського варіанта цього типу літератури, фантастичні твори тяжіють передусім до сатири. Н. Овчаренко розкриває ці особливі стосунки з фантастикою, фентезі та магічним реалізмом на прикладах романів Маргарет Етвуд “Серце вмирає останнім”, Яна Мартела “Життя Пі”, Ш. Де Лінта “Маленька країна”. Особливу увагу авторка приділяє канадській письменниці-казкарці Антонін Майє та її міфічному світові – місцю постійної боротьби добра зі злом.

Отже, щабель за щаблем, Н. Овчаренко вибудовує модель різноманітного, різнопланового канадського письменства, яке на рівні власних місцевих соціокультурних проблем вирішує питання, актуальні для світової літератури та культури загалом.

Отримано 27 вересня 2018 р.

*Ольга Романова
м. Київ*

